

Valori morfosintactice ale lui „ca” al calității. Extensiuni normative

de
Nicu Stejerean

Our goal in this article is to underline the differences between „ca” as a quality adverb and „ca” or „ca și” as comparative prepositions, differences which tend to be neglected in spoken Romanian in some syntactic structures, like, for example, the „suplementary predicative” one. In the same time, this article gives some clarifications regarding the usage in standard Romanian of the adverb „ca”, particularly when this term is associated with (stays in front of) another word which begins with one of the syllables „ca-, ce-, ci-, cu-, co-, che, chi, că-”, associations non-euphonic (tautophonic) in Romanian, but, from a grammatical point of view, well formed.

Faptul că vorbitorii nativi de limba română devin din ce mai preocupați de corectitudinea limbii pe care o folosesc nu mai constituie o noutate. Din păcate, nu de puține ori, unii vorbitori, dintre cei cu „inițiativă” lingvistică, intervin la nivelul limbii, dând curs, în necunoștință de cauză, unor inovații, care, deși create dintr-un imbold constructiv, acela de a simplifica și, implicit, de a eficientiza exprimarea, se dovedesc a fi păguboase, întrucât generează structuri ambigue, care, fie împiedică accesarea conținutului comunicat, fie distorsionează semnificativ mesajul transmis înspre receptor (-i). Chiar dacă semnificația comunicată de către subiectul vorbitor este decodată adecvat de către receptor, sînt necesare pentru aceasta operații inferențiale suplimentare, respectiv operații de dezambiguizare, costurile (timpii aferenți procedurii de comunicare cresc și, de asemenea, costurile de energie etc.) suplimentare fiind o mărturie a contraperformanței respectivelor inovații. Spre exemplu, într-un enunț de tipul: *A fost trimis la conferință ca și candidatul cel mai reprezentativ al partidului*, pentru a se evita asocierea (percepută de majoritatea vorbitorilor drept o abatere de cea mai înaltă gravitate de la normele gramaticale) „...ca candidatul...”, asociere cunoscută sub numele de cacofonie¹, se recurge la substituția defectuoasă din punct de vedere logico-semantic, „ca și” pentru „ca”.

Făcînd o scurtă paranteză, remarcăm faptul că vorbitorii, chiar și cei cu un grad mediu de instruire, percep diferența de sens dintre „ca” și „ca și” („ca” avînd sens calitativ, iar „ca și”, sens comparativ), astfel că, de regulă, atunci cînd trebuie să-l folosească pe *ca* „al calității” (substituibil prin *drept, de, în calitate de*), iar acesta însoțește un substantiv care nu începe cu o silabă de tipul „ca-”, „ci-”, „ce-”, „cu-” etc., nu ezită să o facă – *Ca prefect, consider că...; A fost ales ca primar, S-a remarcat ca reprezentant al societății civile* etc. Mai nou, datorită contaminării dintre „ca” și omologul său comparativ „ca și”, acesta din urmă pare să-l concureze serios pe „ca” al calității, dat fiind faptul că întîlnim tot mai des

¹ Termenul provine din greacă, „kakos” însemnînd ‘rău, ceva ce trebuie evitat’, iar „phonos”, ‘sunet’, prin urmare ‘sunet rău, cu rezonanță neplăcută, nepotrivită etc.’.

formulări de tipul *Ca și prefect, consider că...*, *A fost ales ca și primar, S-a remarcat ca și reprezentant al societății civile* etc.

Revenind la exemplul de mai sus, respectiv la enunțul *A fost trimis la conferință ca și candidatul cel mai reprezentativ al partidului*, observăm că folosirea grupului „ca și” imprimă substantivului „candidatul” și o nuanță comparativă (la nivelul memoriei lingvistice a vorbitorilor, gruparea „ca și” este asociată structurilor comparative), deși, evident, nu aceasta era intenția comunicativă a locutorului, ajungându-se astfel și la o posibilă interpretare în „cheie” comparativă a enunțului – *A fost trimis la conferință ca și precum [a fost trimis odinioară] candidatul cel mai reprezentativ al partidului*.

Sigur că, datorită unor caracteristici morfosintactice ale structurii predicativului suplimentar substantival (spre exemplu, faptul că în cadrul unei atare construcții, substantivul apare, de regulă, nearticulat², în timp ce, în cadrul construcțiilor comparative, substantivul este, de cele mai multe ori, articulat hotărât sau nehotărât – *Ca [și] comandant al navei...*, structură calitativă → subst. „comandant” este nearticulat vs. *Ca și comandantul navei, și ofițerul de cart a adresat un salut oficialilor prezenți*, structură comparativă → subst. „comandantul” apare articulat hotărât sau *Ca și un comandant de navă, și ofițerul de cart...* subst. „comandant” este articulat nehotărât) sau datorită unor aspecte ce țin de topica enunțării (plasarea structurii predicative suplimentare substantivale, ce include adverbele *ca, drept, de, în calitate de*, înaintea verbului³), receptorul este capabil să repereze sensul atribuit de locutor, la modul implicit, grupării „ca și”, și anume cel calitativ, și nu cel comparativ. Mai mult, în reperarea sensului calitativ al construcției, receptorul poate recurge la indici de natură semantică, precum și la informații reperate din contextul de enunțare sau din baza enciclopedică de informații pe care o posedă – spre exemplu, dacă este un angajat al respectivei unități militare, este la curent cu faptul că locutorul este comandantul unității (în aceste sens, nu va face decât să acceseze informații pe care le are stocate în baza sa enciclopedică), astfel că, în ciuda utilizării defectuoase a construcției „ca și” de către locutor, va folosi informația pe care o posedă pentru a decodifica adecvat enunțul – un enunț comparativ de tipul *Ca și comandantul cel mai experimentat al acestei unități, consider că...*, în situația în care locutorul este chiar comandantul la care se face trimitere, ar fi absurd. Oricum, o astfel de operație de reperare a unui sens atașat implicit presupune costuri de interpretare suplimentare, iar în unele situații, dacă receptorul nu este capabil să recunoască în gruparea „ca și” sensul calitativ inedit, se ajunge la o comunicare defectuoasă și, evident, eșuată.

Este la fel de adevărat și că termenul „ca”, folosit singur, nu are doar sens calitativ, ci, asemeni lui „ca și”, este formant în structuri comparative⁴, însă, în baza

² Există și situații în care substantivul-predicativ suplimentar poate apărea articulat, cu precădere atunci când este urmat de un determinant: *Îl credeam directorul cel mai capabil dintre cîți sînt, Îl știam drept elevul cel mai silitor, Îl știam drept un elev silitor* etc.

³ Schimbarea topicii predicativului suplimentar are, evident, rol pragma-stilistic – este scoasă în relief calitatea/demnitatea/funția/gradul etc. celui la care se face referire.

⁴ Se pare că autorii noii *Gramatici a limbii române* îl „agreează” pe *ca* drept morfem formant în cadrul structurilor comparative, atât în cadrul celor de egalitate, cât mai cu seamă în cadrul celor de inegalitate (în cadrul structurilor comparative de inegalitate,

acelor indici morfosintactici menționați mai sus (articularea sau nearticularea substantivului, respectiv poziția față de verbul regent), receptorul este capabil să facă distincția, în cazul anumitor structuri (îndeosebi cele în care predicativul suplimentar se plasează în poziție inițială, fiind precedat de un adverb calitativ și fiind, de asemenea, nearticulat), între *ca al calității* și *ca al comparației*. Prin urmare, pentru a evita asocierile cu rezonanță indezirabilă, de tipul *ca* + una din silabele „, ca-, ce-, ci-, cu-, co-, che, chi, că-”, în cadrul construcțiilor cu sens calitativ (*ca conducător*, *ca comisar*, *ca corespondent* etc.), altfel, cât se poate de corecte din punct de vedere gramatical, nu este recomandabil să facem substituția „ca și” pentru „ca” (**ca și conducător*, **ca și comisar*, **ca și corespondent*), întrucât, după cum arătam anterior, există posibilitatea unei ambiguități a exprimării, plus că gruparea „ca și”, având doar sens comparativ, este incompatibilă semantic, în cadrul structurilor calitative, cu substantivele – predicative suplimentare, or, incompatibilitatea semantică este o greșeală de exprimare.

Un alt „artificiu” la care recurg vorbitorii atunci când vor să evite asocierile cacofonice, este plasarea unei virgule (operație efectuată de unii la modul emfatic, cu intenția de a-și etala astfel cunoștințele în materie de exprimare îngrijită) între particula adverbială⁵ *ca* și predicativul suplimentar substantival: **Ca [,] comandant al acestei nave...*, **Ca [,] corespondent al ziarului, ...etc.*

folosirea adverbilor *decît* sau, în extremis, *ca* ne pare în acord cu normele literarității, în timp ce folosirea lui *ca și* denotă o exprimare neîngrijită. Compară: *E mai deștept decît/ca tine* cu **E mai deștept ca și tine*).

⁵ În cadrul *Gramaticii limbii române*, ed. 2005, termenilor „ca, drept, de, în calitate de” li se atribuie calitate prepozițională, fiind numiți *prepoziții ale calității* (de ex., p. 292, vol. II); idem, la Irimia, 2004, p. 490 sau în *Dicționar de științe ale limbii*, p. 399, în timp ce alți lingviști consideră că acești termeni au valoare adverbială (vezi, spre exemplu, Neamțu, 2007, p. 346). Din punctul nostru de vedere, încadrarea acestor termeni în categoria semiadverbilor este mai apropiată de adevăr, dat fiind „comportamentul” lor semantico-sintactic particular, respectiv rolul cvasi insignifiant pe care îl au atât la nivelul semantic al enunțului, cât și la cel sintactic, fapt probat de posibilitatea de a-l omite pe oricare din acești termeni, în oricare din ocurențele sale calitative, fără a atenta prin aceasta la integritatea semantico-sintactică a enunțului: *L-au trimis ca profesor/L-au trimis profesor* sau *Îl știam drept un om onest/Îl știam un om onest* etc. Compară cu: *A venit chiar el/A venit el; Și ei au venit/Ei au venit* etc. Este adevărat că sensul enunțului din care a fost omis adverbul nu este într-un tot echivalent cu sensul enunțului ce conține adverbul, dar diferența – esențialmente una de natură semantică – dintre cele două ipostaze enunțative nu este una radicală, așa cum este în cazul în care suprimăm o prepoziție: *Vorbește despre el/Vorbește ca el/Vorbește cu el* etc., iar în urma suprimării prepozițiilor → *Vorbește el*. Sensul, în cazul acestui din urmă enunț, este complet diferit de semnificațiile enunțurilor cu prepoziții. Dacă, în ceea ce privește semiadverbele (*chiar*, *numai*, *doar*, *și* etc.), prin omiterea acestora din structura enunțativă, enunțul pierde ceva din sensul inițial (nu au loc schimbări radicale la nivel semantic, dar sensul inițial suferă, indubitabil, anumite modificări – compară *A venit doar el/A venit el*), în cazul suprimării adverbilor „ca, drept, de”, sensul enunțării nu suferă absolut nicio schimbare, nici măcar una comparabilă cu cea generată de omiterea unui semiadverb. Prin urmare, din punctul nostru de vedere, termenii „ca, drept, de”, în cadrul structurilor predicativului suplimentar, se apropie de statutul de *particule expletive*, cu funcționalitate preponderent stilistică (au

În acest caz, greșeala gramaticală este și mai gravă, întrucât „ca” al calității, indiferent de valoarea morfologică ce i se atribuie (adverb sau prepoziție), nu poate fi scindat prin virgulă de substantivul înaintea căruia se postează, întrucât, din rațiuni semantico-sintactice, se grupează cu substantivul de după. De altfel, nici în cadrul structurilor comparative, nu se admite virgula între „ca” (sau „ca și”) și termenul pe care acesta îl precedă: **A procedat ca (și) [,] tine*, în baza aceluiași argument, precizat mai sus. Așa cum nu putem pune virgulă între o prepoziție și termenul pe care îl precedă și la care aceasta se „aglutinează” semantico-sintactic (**Vorbește despre [,] el*; **A venit de la [,] mare*; **S-a oprit înaintea [,] lui* etc. – aceste structuri sînt atît de „sudate” din punct de vedere sintactic, încît nu permit nici măcar intercalarea unor termeni incidenti – **Vorbește despre, între noi fie vorba, el* sau **A venit de la, cred, mare* etc.) sau între un adverb de întărire și termenul la care acesta se atașează – **A venit chiar [,] el*; **Tot [,] Maria a câștigat concursul, Numai [,] Ion știe combinația seifului*), nu putem pune virgulă nici între *ca* și termenul din dreapta sa.

Pentru a evita în mod onorabil și, mai cu seamă, rămînînd în cadrele gramaticalității, asocierile de tipul celor de mai sus, mai ales că structurile cu predicativ suplimentar de acest tip par a „avea trecere” la nivelul uzului, putem recurge la cîteva operații substitutive sau adjonctive:

- a. Putem evita folosirea lui *ca*⁶ al calității, atunci cînd acesta precedă un termen care începe cu una din silabele menționate anterior, substituindu-l printr-un termen (grup) echivalent: *Ca comandant* → *În calitate de comandant...*, *Îl știam ca copilul bun la toate* → *Îl știam drept copilul bun la toate*/*Îl știam de copilul bun la toate* etc.
- b. Putem plasa între *ca* și substantivul pe care acesta îl însoțește un calificativ dislocant: *Ca experimentat comandant al acestei nave...*, *Ca devotat corespondent al acestei gazete*, *Ca vecchi casier al acestei instituții...* etc.
- c. Putem opera o substituie mai largă, recurgînd la o parafrază cu sens calificativ: *Ca comandant* → *Dată fiind calitatea mea de comandant...*, *În postura de comandant...*, *În baza funcției de comandant*, *În calitatea mea de comandant*⁷ etc.

rolul de *amplificatori ai calității*), dat fiind că angrenarea lor în structura sintactico-semantică a enunțului este minimală.

⁶ Ocurența lui *ca* este problematică doar în structurile în care acesta precedă un termen care începe cu una din silabele „neavenite” într-o atare asociere. În rest, în baza principiilor generale ce guvernează procesul comunicării lingvistice (mai cu seamă, principiul economiei lingvistice), *ca* pare a fi preferat, în cadrul unor atare construcții, în detrimentul coreferenților săi „drept, de, în calitate de”.

⁷ În ceea ce privește statutul morfologic al grupării *în calitate de*, încadrată, de regulă, la clasa locuțiunilor prepoziționale (mai rar, la clasa celor adverbiale), se observă că această grupare n-a atins gradul absolut de instrumentalizare, dat fiind faptul că substantivul în jurul căruia s-a constituit gruparea, respectiv „calitate”, permite atît articularea hotărîtă, „(în) calitatea” (de)”, cît și combinarea, din postura de regent, cu un determinant adjectival: *în calitatea mea de în calitatea sa de etc.* De asemenea, gruparea permite dislocarea, respectiv inserarea unor termeni între membrii grupării, așa cum se poate observa în exemplul de mai sus (inserarea adjectivelor *mea* și *sa* între substantivul

- d. Putem formula într-un alt mod, evitînd, din timp, structura predicativului suplimentar substantival „problematic”: **Întrucît sînt comandant al acestei nave, .../Fiind corespondent al ziarului de mult timp..., /L-am ajutat în baza relației de colegialitate** etc.
- e. La nivelul exprimării orale, dacă locutorul ține să folosească structura predicativului suplimentar, în ciuda asocierii cacofonice, poate recurge la mici „trucuri” care vor atenua rezonanța nedorită: poate face o pauză mai mare decît cea obișnuită între silabele în cauză, în așa fel încît asocierea sonoră indezirabilă să sufere o atenuare – *Ca* [pauză lungă] *coleg, doresc să...* De asemenea, pauza poate fi dublată printr-o pronunțare într-o tonalitate joasă a respectivului „tronson” enunțiativ, în modul acesta, locutorul performînd enunțul pe care îl dorește și, în același timp, evitînd rezonanțele noneufonice. Considerăm că nu sînt în avantajul locutorului tentativele reparatorii transpuse la nivel enunțiativ prin termeni incidenti de tipul „pardon”, „scuze” etc.: *Ca* [*pardon/scuze* etc.] *coleg...*, atît din rațiuni gramaticale – structura „ca” + substantiv este o structură fixă ce nu permite dislocarea și, în al doilea rînd, din considerente pragmatice – formulările de acest tip, în loc să salveze „gafa”, au efectul opus, atrăgînd atenția asupra asocierii care, pînă la urmă, se dorește a trece neobservată, plus că toată manevra de evitare, prost executată, în acest caz, nu face decît să dea o notă de stîngăcie și derizoriu enunțării.

În concluzie dorim să subliniem faptul că asocierile cacofonice⁸ nu reprezintă greșeli gramaticale de mare gravitate, așa cum cred, din păcate, cei mai mulți vorbitori de limbă română. Mult mai periculoase sînt acele „manevre de evitare”, care executate spontan și defectuos de către un vorbitor ce nu ține cont de normele gramaticii, conduc la crearea unor structuri într-adevăr negramaticale. Aceasta nu înseamnă că asocieri de tipul „Aleargă **ca** **calul**”, „Procedează **ca** **ceilalți**”, „Face **ca** **camionul**” etc. reprezintă mostre de exprimare elevată. În cazul acestor din urmă exemple, substituția lui „ca” al comparației prin echivalentul „ca și” este cît se poate de legitimă și de binevenită în atare cazuri, dată fiind identitatea semantică a celor două morfeme comparative, echivalență statuată atît la nivelul uzului, cît și în cadrul tratatelor de gramatică a limbii române. De altfel, în cazul acestor structuri comparative, locutorul poate să-l substituie la fel de bine pe „ca” atît prin „ca și”, cît și prin „precum” („Aleargă **ca și/precum** **calul**”; „Procedează **ca și/precum** **ceilalți**”; „Face **ca și/precum** **camionul**” etc.). Dar, chiar atunci cînd locutorul nu-și conștientizează „gafa”, așa cum este cazul acestor din urmă exemple, nu putem vorbi de o greșală gramaticală propriu-zisă (una de natură morfologică, ori sintactică și, cu atît mai puțin, semantică) – în fond, avem de-a face cu structuri comparative uzuale, construite cu formantul „ca”, atîta doar

calitatea și prepoziția *de*). Pentru edificare, putem recurge la comparația cu locuțiunea cu sens asemănător, în *chip de*, locuțiune în cadrul căreia substantivul „chip” nu permite articularea *, „în chipul de” și nici dislocarea: *, „în chip(ul) **meu/tău/său** de”.

⁸ Este interesant faptul că, în general, prin *cacofonie* se înțelege o asociere de tipul „ca” + una din silabele „ca-, ce-, ci-, cu-, co-, che, chi, că-”, deși sînt la fel de cacofonice și asocierile de tipul „**de demult**”, „**la lac**”, „**pe Petre**”, „**cu curbă**” etc., cunoscute și sub denumirea de *tautofonii*.

că aceste structuri implică asocieri silabice neadecvate din punctul de vedere al eufoniei enunțării. Astfel, doar din rațiuni ce țin de armonia exprimării, recurgem la substituții precum cele indicate mai sus, actul substitutiv de acest tip fiind unul, în esență, eufemistic (în cazul nostru, un eufemism creat din considerente eufonice), și nu unul de tip corectiv, gramatical.

Prin urmare, le sugerăm celor care sesizează asemenea „scăpări” lingvistice la cei din jur să fie moderați în reacție. Dacă „scăpările” tind să se instaleze în repertoriul lingvistic al respectivului vorbitor, se poate interveni corectiv, însă la modul discret, în privat, și nu sub o formă declamativă și intenționat ridiculizantă (cum se întâmplă de multe ori), mai ales dacă situația de comunicare include mai mulți actanți. Competența în utilizarea limbii literare reprezintă o componentă ce servește, alături de alte competențe, la configurarea face-ului social al unei persoane, or, acțiunile corective, chiar și cele ce vizează buna utilizare a limbii, atunci când sînt efectuate în cadru public, sînt percepute de cel cărui a fi sînt adresate, drept ofensive, astfel că pot duce la deteriorarea relației dintre „corector” și „corectat”. Nu întotdeauna merită să riscăm compromiterea unei prietenii sau a unui raport social important, doar pentru că nu ne putem înfrîna dorința de a ne demonstra abilitățile în utilizarea limbii standard. Din perspectivă strict lingvistică, putem spune, ținînd seama de dimensiunea diacronică și de cea sincronică a unei limbi, că și eroarea celui corectat își are rațiunile ei, dar, în același timp, și demersul corectiv al lingvistului își are legitimitatea sa – pe de o parte, limba este o entitate vie, astfel că demersurile lingvistice inovative, chiar și cele ale căror efecte pot fi catalogate drept „abateri” în raport cu norma unui moment din existența limbii, reprezintă, în fond, procese normale, inerente oricărei limbi aflate în uz; pe de altă parte, și demersurile corective ce vin din partea lingviștilor sînt utile și uneori pot produce schimbări pozitive, contribuind la eliminarea unor constructe lingvistice defectuoase în raport cu criteriile de claritate și economie a exprimării.

Bibliografie

- Academia Română, Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, coord. Ioana Vintilă-Rădulescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 2005.
- Academia Română, Institutul de Lingvistică „Jorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Gramatica limbii române*, vol. I, II, coord. Valeria Guțu Romalo, Editura Academiei Române, București, 2005.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, Călărașu, Cristina, Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Mancaș, Mihaela, Pană Dindelegan, Gabriela, *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București, 2005.
- Gruică, Gligor, *Gramatică normativă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998.
- Guțu Romalo, Valeria, *Corectitudine și greșală*, Editura Humanitas, București, 2002.
- Hristea, Teodor (coord.), *Sinteze de limba română*, Editura Albatros, București, 1984.
- Irimia, Dumitru, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, Editura Polirom, Iași, 2004.
- Neamțu, G., G., *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și...distincții*, Editura Paralela 45, Pitești, 2007.
- Pană Dindelegan, Gabriela, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controversate, noi interpretări*, Editura Humanitas, București, 2003.